

Sigtunas okända hypokaust

Varför den fanns i Sigtuna och vem som kan ha brukat den.

Kandidatuppsats i Historisk arkeologi av: Alexandra Book

Handledare: Mats Mogren

- *Omslagsbild. Fig.1. Skylt som visar kvarteret Urmakaren där hypokaustfyndet grävdes fram. A sign that shows the block Urmakaren where the hypocaust was found.
Foto taget av: Alexandra Book. Sigtuna.[2012-04-05]*

Abstract:

From 1990-91 an archaeological excavation was made at the block Urmakaren in Sigtuna, one of Sweden's oldest cities from the late Viking age/ the early middle ages. During the excavation the archaeologists found that the site had a continuous building history from the time Sigtuna was founded around 970, to the later seventeenth century. One of the more exclusive finds from the excavation was a hypocaust oven that was dated by thermo luminescence to the second part of the fourteenth century. However the archaeologists didn't find any certain traces of the building it used belonged to and no other datable findings associated to the heating air oven.

In this essay the author have tried to make a credible hypothesis of why the hypocaust was founded on this site in Sigtuna and what building it used belong to. Considering that either the hypocaust or the building seemed to be mentioned in any medieval written sources and that no materials that was contemporaneous with the oven were found it's impossible to reach an absolute truth.

In the essay the author compares various hypocaust findings from the area around the Baltic Sea to find similarities as well as differences with the hypocaust from Sigtuna. The text will also as early mentioned focus on why the hypocaust was founded on this certain site in the in the city that only a few decades earlier belonged to the monarchy. And last but not least the essay will also focus on finding out what happened to the building it used belonged to and also why the hypocaust was used for the last time during the second half of the fourteenth century.

The result of the comparisons showed that the environment where the hypocaust was found showed most similarity with the medieval city halls.

The site had first belonged to the monarchy, later the bishop and at last the bourgeoisie and was located in the city center at a possible market-place, which makes it a place of great importance and the best place to keep an eye on the city's trade market. These are some of the reasons it was the perfect spot to build a city hall.

The hypocaust were taken out of service during the second half of the fourteenth century, during this time Europe were going through a financial crisis and at the same time the black death ravaged. The crisis and the epidemic both had a severe effect on Sigtuna and the city almost transformed into a farmers village. Maybe this made the burgess lose interest in Sigtuna and instead they left for cities that emerged during this time like Stockholm. These could have been contributing causes that the building demolished and the hypocaust were buried to be forgotten.

Innehållsförteckning

1. Inledning

2. Syfte

3. Problematisering

4. Utgrävnings Historia Kvarteret Urmakaren

5. Materialet – Hypokausten i Kvarteret Urmakaren

- Tomten: En del av Sigtunas Gamla Kungsgård?

5.1. Metod

5.2. Källmaterial

5.3. Källkritik

6. Genomgång av material

6.1. Kort om Hypokauster

6.2. Hypokaustfynd i Skandinavien och området kring Östersjön

- Kloster

- Bostadshus

- Borgar och Slott

- Rådhus

6.3. Sigtunas två hypokaustfynd

7. Sigtuna Under 1300-talet

8. Analys

8.1. Tidigare Hypoteser

8.2. Hypokaustens okända byggnad - Diskussion

8.3. Potentiella motsättningar

9. Slutdiskussion

10. Sammanfattning

11. Litteraturlista

1. Inledning:

Mellan 1990-91 gjordes en stadsarkeologisk utgrävning av tomterna 1 respektive 2 i kvarteret Urmakaren i Sigtuna som räknas som en av Sveriges äldsta städer.

Under utgrävningen fann arkeologerna lämningar som bekräftade att de undersökta tomterna varit kontinuerligt bebyggda och har haft skiftande funktioner redan sedan omkring tiden Sigtuna anlades som stad omkring 970-tal.

I samband utgrävningen delade arkeologen Jonas Ros upp byggnaderna efter den kontinuerliga stratigrafien som representerade hela tomtens medeltida byggnadshistoria, detta för att tydliggöra utvecklingen från de äldsta byggnaderna till de yngre fynden från en bit in på reformationen omkring 1600-tal.

Det kanske mest kända fyndet från utgrävningen är Olof Eriksson "Skötkonungs" myntverk i Sigtuna som daterades till omkring 1000-tal och efter utgrävningen rekonstruerades på platsen.

Det fyndet författaren valt att fokusera på i denna text är den hypokaust som grävdes fram på samma tomt och som termoluminescens daterades till andra hälften av 1300-talet. Detta var ett mycket unikt fynd och det är fortfarande okänt varför den fanns just i kvarteret Urmakaren under denna tid. I samband med utgrävningen fann man heller inga säkra spår av den byggnad som varmluftsugnen en gång hade värmt upp utöver ett fragmentariskt tegelgolv vilket har gjort varmluftsugnens placering till ett mysterium.

Den främsta frågan som författaren har försökt få svar på i denna text är; Varför hypokausten anlades i Sigtuna på just denna plats under denna tid samt vem som kan ha brukat den. Detta är frågor som även arkeologen Jonas Ros som var med och utförde utgrävningen inte kunnat besvara utan har endast gett olika hypoteser utifrån tidigare fyndmiljöer och efter vad han ansett varit rimligt.

Det verkar som att gåtan kring hypokaustens förekomst har lämnats orörd fram tills nu, kanske för att materiell kultur och skriftliga källor inte funnits direkt tillgängliga eller möjligtvis för att varmluftsugnen inte varit tillräckligt intressant i samband med det ursprungliga syftet man hade haft i samband med utgrävningen.

1. Syfte

Syftet med denna uppsats är att försöka komma fram till en trovärdig lösning på problemet som i över 20 år legat obesvarat. Alltså en rimlig hypotes som kan förklara vilken slags byggnad hypokausten kan ha tillhört samt vad tomterna i kvarteret Urmakaren kan ha haft för funktion under 1300-talet. Syftet är också att få veta varför det förekommit två hypokaustfynd på helt separata platser i Sigtuna, samt att få fram en rimlig hypotes som kan bekräfta varför ugnen abrupt slutade användas under andra hälften av 1300-talet.

Eftersom att byggnaden inte verkar ha omnämnts i några bevarade skriftliga källor och att övrigt daterbart fyndmaterial saknas har författaren istället valt att fokusera på det kontextuella. I uppsatsen jämförs hypokausten från Urmakaren med andra hypokaustfynd från området omkring Östersjön för att finna likheter eller eventuellt skillnader med fyndet från Urmakaren, detta för att få fram en så rimlig hypotes som möjligt.

I uppsatsen har författaren även valt att ta upp och reflektera över tidigare hypoteser av bland annat Jonas Ros som ledde utgrävningen i kvarteret Urmakaren 1 och 2 för att se

om de kan överensstämma med det som framkommit av författarens forskning, det slutgiltiga resultatet redovisas mot slutet av denna text där frågeställningarna utvärderas. En annan arkeolog som tidigare varit mycket verksam i Sigtuna och som även varit chef på stadens museum fram till år 2010 är Sten Tesch. Även nämnda arkeologs hypoteser har varit av värde för författaren till denna uppsats. Ros och Tesch är har väldigt olika hypoteser vilket författaren inte tar ställning till vad gäller presentationen utan väljer mer vad som verkar rimligt utifrån dennes forskning mot slutet av denna text.

2. Problematisering

Eftersom att hypokausten inte säkert kunnat kopplas till andra fynd har författaren till denna text använt sig av annat fyndmaterial än det som fanns under utgrävningen. Istället får fyndmiljön större utrymme i dessa problemställningar, då fyndmiljön från Urmakaren kan jämföras med tidigare hypokaustfynd och deras fyndkontexter. Kommer också att försöka lägga fokus på händelser i Sigtuna under tiden då hypokausten brukats för att se om det finns någon koppling till varför hypokausten användes för absolut sista gången under andra hälften av 1300-talet. Samt vad som kan ha hänt med byggnaden som inte lämnat några spår utöver varmluftsugnen och möjligen ett fragmentariskt tegelgolv.

Frågeställningarna för denna uppsats är följande:

- **I vilka fyndmiljöer har den medeltida hypokausterna tidigare förekommit?**

Den medeltida hypokausten från Urmakaren fanns centralt i staden på en tomt som tidigare tillhört konungamakten. Byggnadens funktion är som tidigare nämnts helt okänd.

Vad har de andra byggnaderna med tidigare hypokaustfynd haft för funktioner?
Finns det variation i var ugnen varit placerad? Finns det några särskilda aktiviteter som knutits till ugnarna?

- **Vad finns det för likheter/skillnader mellan andra hypokauster och fyndet från kvarteret Urmakaren?**

Kan skillnaden respektive likheterna göra att man kommer fram till den hypotes som verkar mest trovärdig? Finns det skillnader i sättet ugnen är uppbyggd på eller på ugnens placering i rummet?

Fyndmiljöer; Vad hade byggnader med tillhörande hypokauster för placering i staden vanligtvis?

Om vi förutsätter att tegelgolvet hörde ihop med hypokausten samt att Jonas Ros hypotes kring hur byggnaden kan ha sett ut skulle stämma. Finns det likheter med hur andra byggnader varit uppbyggda?

- **Varför fanns det två hypokauster på avskilda platser i Sigtuna varav en i kvarteret Urmakaren?**

Hypokaustfynd är inte något vanligt förekommande och knappast något majoriteten av befolkningen hade råd att uppförda eller bruka i det medeltida samhället. Varför fanns varmluftsgnarna på den undersökta tomten vid den här tiden?

Hypokaustfyndet från Urmakaren är dessutom det andra av två fynd från Sigtuna som inte varit en särskilt stor stad, ugnen hittades i en helt annan del av staden jämfört med det första fyndet. Varför? Finns det någon tydlig

koppling mellan hypokausten från Urmakaren och det första hypokaustfyndet från dominikanernas brödrakonvent?

- **Varför upphörde ugnen att användas under andra hälften av 1300-talet?**

Inträffade det något särskild händelse i Sigtuna under denna tid som möjligtvis kan ge en rimlig förklaring till varför ugnen och byggnaden den tillhört fick tas ur funktion och eventuellt också rivs just under denna tid? Hur lång livslängd hade hypokauster vanligtvis?

Fig.2: Markeringen visar platsen för utgrävningen av kvarteret Urmakaren 1 & 2, tomterna var belägna intill stadens Stora huvudgata samt Lilla Torget. (Sigtuna Museums Undersöknings

Verksamhet (SMUV), Rapport sammanställning, 2009-02-19) The mark shows the spot for the excavation of quarter Urmakaren 1 & 2, the plots were located adjacent to the city's main street as well as the Little Square.

4 Utgrävningshistoria Kvarteret Urmakaren

Eftersom att det inte finns en rapport sammanställd över utgrävningen finns det sammanställda resultatet från utgrävningen istället i Jonas Ros avhandling *"Stad och gård – Sigtuna under sen vikingatid och tidig medeltid"*. Utgrävningen omfattade två tomter som i sig utgjorde en gård samt delar av fem andra tomter på en yta av ca 500 kvm (se fig. 1).

I avhandlingen redovisas tomternas byggnadshistoria från tiden då staden grundlades i en kronologisk stratigrafi uppdelat i tolv olika bebyggelsefaser, som i sin tur är uppdelad i åtta olika huvudfaser. I avhandlingen får läsaren en detaljerad bild av den äldsta bebyggelsen till den yngre, och guidas igenom varje enskild byggnadsfas. Med hjälp av de rika kulturlagrena som redovisas kan man också läsa om hur tomterna i undersökningsområdet präglats av olika funktioner genom århundradena samtidigt som också byggnadsskicken förändrades.

Sammanlagt fanns spår av totalt 74 byggnader från olika byggnadsfaser bara inom undersöksområdet, de flesta från innan 1200-talet. (Ros, 2001, s.72)

Det kanske mest omtalade fyndet från utgrävningen är Olof Skötkonungs myntverk som daterades till omkring 1025-1050. Bland huslämningarna fann man två blystycken som man använt myntstamper på som gjorde det möjligt att datera samt identifiera huslämningarna. Myntverket var en del av den kungsgård som huvudsakligen bestod av den intill liggande Museitomten som ska ha funnits belägen på andra sidan Stora gatan.

Stora gatan låg i samma utsträckning under medeltiden som idag och var stadens huvudgata. Omkring 1000-1100-tal var gaturummet en plats för eliten att visa upp sig, det var förens ett par århundranden efteråt som gatan började präglas av

handel och hantverksbodas vilket bekräftats av omfattande utgrävningar. Kungsgården samt myntverket bekräftar att tomterna i det omkringliggande området en gång har ägts samt brukats av konungamakten men de är också ett bevis på att staden en gång har haft Sveriges första statliga verksamhet. (Tesch m.fl., 1991. s. 17)

Även kyrkan på den intilliggande museitomten tror Jonas Ros ska ha varit uppförd samt från början ägd av en monark. Sten Tesch teori skiljer sig helt från föregående och hävdar istället att tomterna redan under andra hälften av 1000-talet skulle ha överlåtits till biskopen och att denne istället skulle låtit uppföra en stenkyrka som antagligen varit helgad till Sankta Gertrud, kyrkan som troligen ska ha fungerat som domkyrka under Sigtunas tid som biskopsäte då Adalvard den yngre blev Sigtunas första biskop. Sigtuna blev under tiden som biskopsäte en av de första städerna i Sverige att få bli ett kyrkligt maktcentrum och blev en motpol till de platser som fortfarande var hedniska som Gamla Uppsala.

De övriga kvarvarande delarna av den forna kungsgården byggdes under samma tid om till kyrkogård, varav en del av kyrkogården fanns belägen även inom den norra delen av undersökningsområdet vilket även ledde till ett dussin gravfynd under utgrävningen. (Malmer m.fl., 1991 s. 3f)

Frågan kring vilken kyrka som egentligen ska ha varit biskopskyrka i Sigtuna är något som också varit omtvistat bland de arkeologer som varit verksamma i Sigtuna. Detta är dock inget som den här uppsatsen kommer att gå vidare in på.

Det var under senare delen av 1200-talet som strukturen på bebyggelsen i undersökningsområdet förändrades och den gamla tomstrukturen bröts, den intilliggande stenkyrkan på museitomten ska ha rivits under denna tid. Biskopsätet hade då redan vid 1160-talet flyttat från Sigtuna till Gamla Uppsala och man var inte längre i behov av varken kyrkan eller de omkringliggande tomterna som istället övertogs av borgarskapet. Biskopsätets flytt innebar dock knappast någon kyrklig nedgång för Sigtuna som under 1200-talet fick sitt dominikanerkonvent samt ett flertal nya stenkyrkor.

Det är under slutet av 1200-talet eventuellt början av 1300-talet som den hittills

okända byggnaden och den tillhörande hypokausten troligen anlades i kvarteret Urmakaren (Ros, 2001, s. 93)

Det är så sent som under den tionde huvudfasen alltså relativt sent i tomtens byggnadshistoria som den hypokaust denna uppsats behandlar dyker upp, ugnen har termoluminescens daterats till andra hälften av 1300-talet +/- 60 år och datumet angav då sista gången som ugnen användes.

Detta blev det andra hypokaustfyndet man grävde fram i Sigtuna, den första hypokausten fann man i samband med en utgrävning som gjordes år 1950 av ett par byggnader i dominikanernas klosterområde strax intill där Maria kyrkan som tidigare var kloster kyrka ännu står idag. Denna ugn kopplades direkt till klostret och har beräknats vara samtida med anläggningen alltså från första hälften av 1200-talet. (Ros, 2009, s. 197)

Bara att det förekommit två fynd av hypokaustugnar på så pass olika platser i den inte så stora staden Sigtuna är väldigt anmärkningsbart då hypokauster var väldigt sällsynta.

Under den tionde huvudfasen hade den tidigare bebyggelsen till mestandels försvunnit från undersökningsområdet och den tidigare intilliggande kyrkogården hade vid den här tiden även lagts ned. Sten Tesch hade en teori om att den tidigare kyrkogården vid den här tiden skulle ha stenlagts och den istället byggdes om till stadens första torg, men detta ska det enligt Ros finnas några varken arkeologiska eller skriftliga belägg på (Ros.2001 s. 46f)

Det kan anmärkas att Ros själv inte kommit med någon rimlig hypotes om vad som annars skulle ha funnits på tomten.

I den norra delen av utgrävningsområdet fann arkeologerna också ett exklusivt samt påkostat tegelgolv som man tror kan ha varit samtida med varmluftsgnugnen och kan ha varit grunden till byggnaden som ugnen värmdde upp, den del av golvet som fanns kvar var dock endast fragmentariskt. Vad gäller byggnaden tror

man att det kan ha varit en flervåningsbyggnad som varit uppförd i trä och att den vilat på syllstensrader. Samt vad gäller ugnens placering i rummet tror man att den ska ha varit belägen utanför byggnaden precis som när de användes i samband klosteranläggningar. (Ros, 2009, s. 146f) Inga lämningar utöver tegelgolvet fanns kvar efter byggnaden så det har tyvärr varit omöjligt att uppskatta storleken på byggnaden.

Inga övriga daterbara fyndmaterial som varit samtida till hypokausten fanns i undersökningsområdet, vilket gör att mysteriet kring vem som uppförde samt brukade ugnen blir ännu svårare att lösa.

Tyvärr finns det inte någon arkeologisk utgrävningsrapport sammanställd över undersökningen av kvarteret Urmakaren 1 och 2. Orsaken ska vara att den personen som var ansvarig för kostnadsberäkningen ska ha gjort en allt för låg kostnadsberäkning. Dessutom så gick uppdragsgivaren Arlandafastigheter AB gick i konkurs vilket gjorde att man varken hade varken tid eller råd för att sammanställa en rapport över utgrävningen, dock så finns noga beskrivningar av stratigrafien i Jonas Ros avhandling som författaren till denna uppsats huvudsakligen använt sig av (se Ros. 2009) (Intervju: Jonas Ros, 18/3-2012)

5. Materialet –Hypokausten i kvarteret Urmakaren

Hypokausten fanns bland de senare medeltida kulturlagrena vilket innebär att det är bland de yngsta fynden som grävdes fram på platsen. Hypokausten fanns delvis belägen på en del av området som tidigare varit St. Gertruds tillhörande kyrkogård och även en del som där det tidigare funnits bebyggelse.

Varmluftsgnaden hade en haft en längd på ca 6 meter och bredden låg på 2,40-2,80 meter. Ugnen i sig var uppbyggd av kvaderstenar med fastsittande bruk, det

är mycket troligt att stenarna kommit ifrån den tidigare stenkyrkan som stod på den tomt som kallas museitomten som ligger strax intill där hypokausten hittades och är platsen för var Sigtuna museum finns idag, därav tomtens benämning. (Ros, 2009, s.143f)

På museitomten finns det dessutom en hypotes om att det under första hälften av 1000-talet ska ha legat en kungsgård. Denna finns det dock enligt arkeologen Jonas Ros inte några arkeologiska belegg för, trots att Sten Tesch samt flera andra arkeologer som varit verksamma i Sigtuna står bakom tesen.

Olof Skötkonungs myntverk som fanns i kvarteret Urmakaren under första hälften av 1000-talet ska ha varit en viktig del av denna kungsgård som även hade tillhörande tomter på andra sidan Stora Gatan. Oavsett vem som har rätt i frågan kring kungsgården visar myntverket att tomten i undersökningsområdet under tidig medeltid som tillhört konungamakten vilket det inte går att bortse ifrån, vem som övertog ägandet efteråt har arkeologerna Jonas Ros och Sten Tesch dock olika åsikter om. Mer om detta under nästa rubrik.

Varmluftsgnugnen var uppdelad i två olika delar, i den västra delen fanns ingången från var man fyllde på med bränsle till ugnen i form av träkol, själva brännkammaren fanns i den östra delen av ugnen. Ros tror att ugnens brännkammare kan ha varit belägen under huset medan den västra delen var där man gick in och fyllde på med bränsle alltså där ingången skulle ha funnits beläget utanför huset. I brännkammaren fann man i samband med utgrävningen fem stycken valkappor i sten som ska varit viktiga för att bevara värmen från ugnen (Ros, 2009, s.144f)

Enligt Jonas Ros var hypokausten nedgrävd i relativt omrörda kulturlager och detta har gjort att man inte kan veta säkert om kulturlagrena var samtida med den tid då ugnen varit i bruk. I följande kulturlager från bebyggelsefas elva har delar av en stenläggning hittats vilket kan tyda på att tomten senare stenlades, kanske blev stenläggningen en utvidgning av det potentiella torget som antagits ha funnits på museitomten? Denna stenläggning daterades dock till så sent som 1600-tal.

Man fann i samband med utgrävningen också ett tegelgolv som har antagits vara samtidigt med hypokausten. Jonas Ros tror att det mycket väl kan ha tillhört den okända byggnaden som hypokausten en gång i tiden försåg med värme.

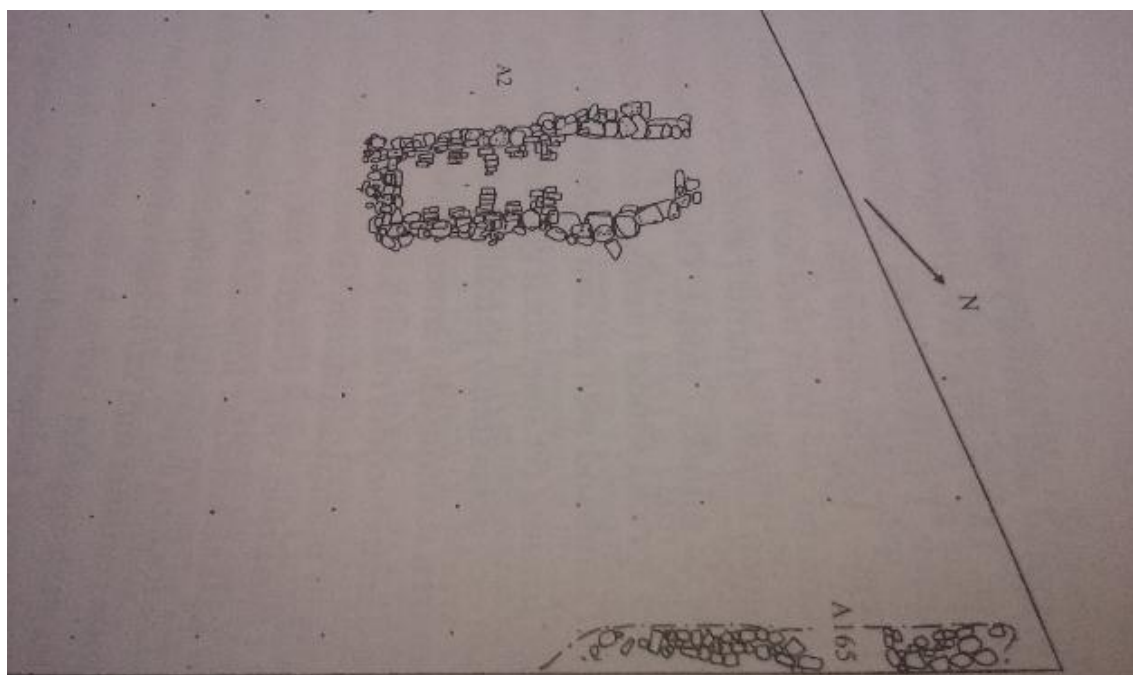
Tegelgolv var ytterst exklusivt och knappast något som vanliga människor haft råd med under högmedeltiden, vilket det har gemensamt med hypokausterna.

Endast fragment av den tidigare golvläggningen återstod på 6,20 x 0,60 meter, det grävdes fram ungefär fyra meter ifrån där man grävt fram hypokausten (se fig.3).

Golvfragmenten fanns i den norra delen av undersöksområdet det beräknas dessutom ha fortsatt utöver tomtgränsen. Det måste alltså ha rört sig om en större byggnad. Mest troligen har det också varit ett flervåningshus, då envåningsbyggnader inte var i behov av sådan uppvärmning. (Ros, 2009, s. 146) Utifrån både hypokausten och det förmodade sammankopplade tegelgolvet har man tidigare dragit paralleller till samhällets övre sociala skikt, dvs. konventen, biskopen, konungamakten och i vissa fall även adeln.

Trots detta faktum har Sten Tesch forskning visat att borgerskapet ska ha tagit över ägandet av kyrkans gamla tomter efter biskopsätets flytt under andra hälften av 1100-talet, detta hypokaustfynd kan alltså vara ett minst sagt unikt undantag.

Eftersom att delar av ugnen tros ha kommit från kyrkan, kanske man även fått tegelgolvet samt övrigt byggnadsvirke ifrån den rivna biskopskyrkan från museitomten. Om så varit fallet krävde byggandet av hypokausten samt byggnaden den värmt upp inte några större resurser vilket kan innebära att även samhällsklasser under samhällets främsta skikt kan ha varit verksamma på tomten.

*Fig. 3 Teckning av Varmluftugnen samt det antagligen samtida tegelgolvet.
Foto taget från: Jonas Ros, "Stad och gård – Sigtuna under sen vikingatid och tidig medeltid". 2009. A photograph of the sketch of the hypocaust/ heating air oven and the adopted contemporary brick floor.*

- **Tomten - En del av Sigtunas Kungsgård?**

Sigtuna blomstrade som stad under 1000-1100-talet vilket var före urbaniseringen av Sverige, det var också en viktig centralplats för kyrkan där de tillsammans med konungamakten hade hög maktposition och inflytande på folket. Vilket innebär att Sigtuna varit en oerhört viktig stad under tidig medeltid men tyvärr finns det väldigt få skriftliga källor från den tiden vilket gör att man främst fått använda sig av arkeologiska fynd vid tolkningen av stadens tidiga historia. (Tesch.2007. s.7)

En av de oklarheter som har uppstått är kring den omtalade kungsgården som ska ha funnits på museitomten som ligger strax över gatan från de undersökta tomterna i kvarteret Urmakaren.

"Vi står vid kungsgården mitt i staden och ser mot öster" börjar texten på en skylt strax utanför Sigtuna museum. Teorin om att det skulle ha funnits en kungsgård i staden är en

viktig faktor till att förstå de inblandade tomternas betydelse inräknat tomten i kvarteret Urmakaren som tillhörde. Museitomten där kungsgården förmodas ha funnits var till storleken flera gånger större än de långa smala tomtremorna resten av staden var uppdelad i. Tomten fanns centralt i staden och dessutom på en förhöjning troligen för att kunna ses såväl i staden som från sjösidan. Enligt Sten Tesch finns det mycket som tyder på att det under Olof Skötkonungs tid funnits en kungsgård på tomten där Sigtunas museum finns idag. Strax över Stora Gatan låg dessutom myntverket som identifierades under utgrävningen av Urmakaren och som också ska ha tillhört konungamakten.(Malmer. 1991. s. 5f)

Hur kungsgården skulle ha varit utformad vet man inte men den tros ha bestått av en större hallbyggnad, en mindre träkyrka och även mindre magasin och verkstadsbyggnader.(Tesch. 2007. s. 18f)

Historikern Rune Edberg stödjer också teorin och skriver i en nyare text att kungsgården förskjutits dit en prästgård byggd på 1700-talet ännu står idag, medan museitomten samtidigt ska ha rensats av för bygget av biskopskyrkan. (Edberg. 2008. s. 9)

Jonas Ros är en av de arkeologer som förkastar hypotesen kungsgården eftersom att Museitomten enligt hans mening ska varit för liten, han menar också att kungen bör ha velat distansera sig från resten av folket bland annat av säkerhetssjäl. Även teorin kungsgårdens flytt är något som Ros kallar luftiga hypoteser. (Ros. 2009. S. 190f)

Kort sagt så finns det delade meningar om den potentiella kungsgården i Sigtuna. Det är just avsaknaden av de tidiga medeltida texterna som gör att det uppstått två läger mellan de arkeologer som varit verksamma i Sigtuna.

Det som man vet säkert är att kyrkan tog över ägandet av museitomten samt delar av undersökningsområdet efter konungamakten. Arkeologerna fann under utgrävningen omkring 70 begravda individer vilket innebär att delar av området gjordes om till kyrkogård, de omkringliggande husen som också fanns i området har även tolkats som tillhörande kyrkan. (Ros. 2009. S. 138)

Efter biskopsätets flytt övertog borgerskapet ägandet av museitomten och kanske även tomten i kvarteret Urmakaren där hypokausten grävdes fram.

5.1 Metod:

De metoder jag använt mig av för att försöka få fram en trovärdig hypotes om varför hypokausten fanns på just denna tomt i Sigtuna och vilken byggnad den tillhörde är följande; Jag ska bland annat kort gå igenom om hur hypokauster fungerade och sedan ta upp olika Nord Europeiska hypokaustfynd, för slutligen att kunna jämföra dem med fyndet ifrån kvarteret Urmakaren.

Har alltså valt att använda mig av huvudsakligen en kontextuell metod genom göra jämförelser av samma fynd i olika kontexter.

Det är också möjligt att det finns kopplingar med det tidigare varmluftsugnsfyndet från dominikanernas konvent som låg vid Maria kyrkan i Sigtuna, har även undersökt om det finns några skriftliga respektive materiella belägg på det. Särskilt skriftliga källor bör det ha funnits om man köpt tomten av borgerskapet och samtidigt finansierat bygget av en byggnad samt en hypokaustugn i kvarteret Urmakaren.

Syftet är att hitta likheter för att möjligtvis kunna bidra med en trovärdig hypotes till vilken byggnad Sigtunas hypokaust kan ha tillhört och att samtidigt få fram tomtens funktion. En hypotes är också det enda vi med all säkerhet kommer att kunna komma fram till med orsak av att avsaknaden på källor som kan bekräfta annat.

Tyvärr så verkar det saknas samtidig skrift som rör byggnaden som fanns på utgrävningsplatsen i kv. Urmakaren 1 och 2 under 1300-talet. Man fann under utgrävningen heller inget fyndmaterial som var samtidigt och kan anknytas till varmluftsugnen vilket gör att man endast har hypokaust anläggningen att egentligen utgå ifrån samt den eventuellt samtida golvbelägningen.

5.2 Källmaterial:

I uppsatsen har författaren främst använt sig av litteratur som rör utgrävningen av kvarteret Urmakaren 1 och 2 samt Sigtunas medeltida historia. Den intill liggande museitomten har också varit av intresse då det låg strax intill utgrävningsplatsen, samt eftersom att båda platserna haft en koppling under början av medeltiden igenom konungamakten.

Författaren har också använt sig av en uppsats som skrivits om den medeltida hypokausten för att få mer vetskap om var de övriga Nord Europeiska hypokaustfynden funnits i för slags fyndmiljöer.

Har dessutom inför uppsatsen kontaktat den arkeolog som ledde utgrävningen i kvarteret Urmakaren under 1990-91 då han har erfarenhet från utgrävningen samt breda kunskaper om det medeltida Sigtuna.

Andra betydande texter som varit av stor vikt i denna uppsats är flera avhandlingar, artiklar och även rapporter som till mestandels är knuten till Sigtuna i området omkring kvarteret Urmakaren.

5.3 Källkritik

Det finns inte mycket dokumenterat om just detta fynd, antagligen har det inte uppmärksammats närmare av någon då avsaknaden av ytterligare daterbart fyndmaterial gjort just denna specifika hypokaust till ett svårtolkat fynd. Ingen verkar heller ha försökt sig på att lösa mysteriet kring hypokausten tidigare.

Jonas Ros som var den ledande arkeologen vid utgrävningen av kvarteret Urmakaren har skrivit en avhandling där han presenterar resultatet av utgrävningen, vilket gör att man får en bra översiktlig bild av de involverade tomternas byggnadshistoria. Hypokaustfyndet och tegelgolvet beskrivs på samma sätt som den övriga bebyggelsen presenterats med ugnens placering i

rummet, uppbyggnad och mått. Det finns också en ritning av var ugnen varit placerad i utgrävningsområdet i förhållande till tegelgolvet. Ros avhandling har därför varit den huvudsakliga källan till denna text.

Har också använt en relativt ny magisteruppsats av arkeologen Nils Johansson där det finns beskrivningar av tidigare hypokaustfynd. Denna text har gjort det möjligt att göra jämförelser med fyndet från kvarteret Urmakaren och även se i vilka fyndmiljöer kring Östersjön där man också funnit de sällsynta medeltida hypokausterna.

En annan viktig källa till denna uppsats har varit artiklar från huvudsakligen tidsskriften Fornvännen där ett flertal av de tidigare svenska fynden av hypokauster presenterats, de flesta av dem huvudsakligen från 50-60 tal då man först verkar ha visat något egentligt intresse för de medeltida varmluftsugnarna.

6 Genomgång av material

6.1 Kort om Hypokauster:

En hypokaust var en slags varmluftsugn som uppstod redan under antiken hos grekerna redan under 200-talet e.kr, de använde då främst ugnarna för att värma upp sina badhus och även som golvvärme i en del byggnader. Romarna tog efter trenden och började också uppföra hypokauster i sina badhus samt även för dem som hade råd att uppdatera sina lyxiga bostäder.

Den medeltida hypokausten funkade på ett lite annorlunda sätt än sin föregångare och kan ha varit en slags korsning mellan den antika och även den tidigare bastugnstraditionen som funnits norra Europa sedan innan.

Den bidrog inte endast till att människor fick uppvärmda bad och golvvärme som den antika ugnen utan spred varmluft i de rummen som ugnen var kopplad till, precis som dagens element gör. Skillnaden med dagens element är att värmen kom underifrån och att samma ugn kunde värma upp flera rum på olika våningar. Hypokauster användes huvudsakligen vid uppvärmning av större byggnader samt flervåningsbyggnader som krävde snabbare och mer effektiv uppvärmning. (Johansson. 2010. s. 25f)

Hypokausten introducerades i norra Europa och Skandinavien igenom konventen och därför förekom också varmluftsugnarna främst i klostermiljöer, men senare fanns de också hos konungamakten och de övre sociala skikten det vill säga biskopar och adeln i deras borgar, slott och även bostäder. Ugnarna har även förekommit i samband med politiska byggnader som rådhus (Johansson.2010. s. 29)

Varmluftsugnarna tillförde med värme inomhus till klostren och större byggnader vilket var en nödvändighet för att värma upp rummen i exempelvis en klosterbyggnad som ofta var större byggnader, med stora salar. De kunde också till skillnad från en härd också värma upp flervåningshus då värmen kunde spridas igenom inbyggda rökkanaler i väggarna. Hypokausten var till synes alltså en mycket avancerad uppfinning för sin tid.

Den fungerade igenom att man först fyllde brännkammaren med bränsle oftast i form av träkol. Lågorna och rökgaserna ska sedan genom det undre valvet ha passerat kullerstenpackningarnas hålrum där värmen togs upp i värmemagasinet. Tätningsslöck fanns då inne i bostaden för att förhindra att annat än värme tog sig in i rummet. När lågan slocknat och röken försvunnit kunde man ta av tätningsslöcken och rummet fylldes därefter med varmluft. (Anderson. 1950. s. 184f)

Hypokausten kom med tiden att bli en rikedom och statussymbol hos de övre samhällsskikten bland annat eftersom att det var ytterst kostsamt att underhålla ugnarna med bränsle i form av träkol som i själva verket krävde större mängder skog för den mängd träkol ugnen förbrukade. Samtliga av de svenska

varmluftsugnarna var antagligen därför koncentrerade kring skogsrika områden. (Johansson, 2010. s. 25f)

Hypokausten användes i Norden och området kring Östersjön från omkring 1100-tal, under början av 1200-talet beräknas tiggardnarna ha fått sin första hypokauster. Vid reformationen då klostren övergavs och revs verkar det också som att varmluftsugnen gick ur tiden då den ersattes nästan helt av kakelugnen hos det övre samhällsskiktet. Antagligen försvann kompetensen i samband med klostren lades ner, få människor hade dessutom råd att underhålla en så pass kraftigt bränsleförbrukande ugn vilket delvis kan ha varit bidragande till att hypokausten slutat användas. Människor hade helt enkelt inte råd att varken låta bygga eller bruka ugnarna. Det kan också ha varit de nya renässansidealen som tog över och kakelugnarna blev istället den nya trenden, som krävde betydligt mindre mängd bränsle. Den nya kakelugnen som brukades i själva byggnaden, blev för överklassen också den nya status symbolen. Dock var kakelugnen snarare ett steg tillbaka vad gäller effektivitet då den knappast var lika kraftfull och praktisk vad gäller uppvärmning av större byggnader som sin föregångare, den kunde heller inte värma upp flera rum på samma gång. (Johansson, 2010. s. 33f)

Det man finner rester av idag som visar att olika byggnader faktiskt haft hypokauster är oftast de karaktäristiska stigarhålen där värmen skulle komma ifrån ibland också andra fragmentariska delar av anläggningarna. Antagligen förstördes de flesta ugnarna med sina tillhörande klosterbyggnader under reformationen. Det finns dock ett fåtal fyndmiljöer där hypokausterna har hållits välbevarade relativt välbevarade, hypokausten från Urmakaren är ett av dessa exempel.

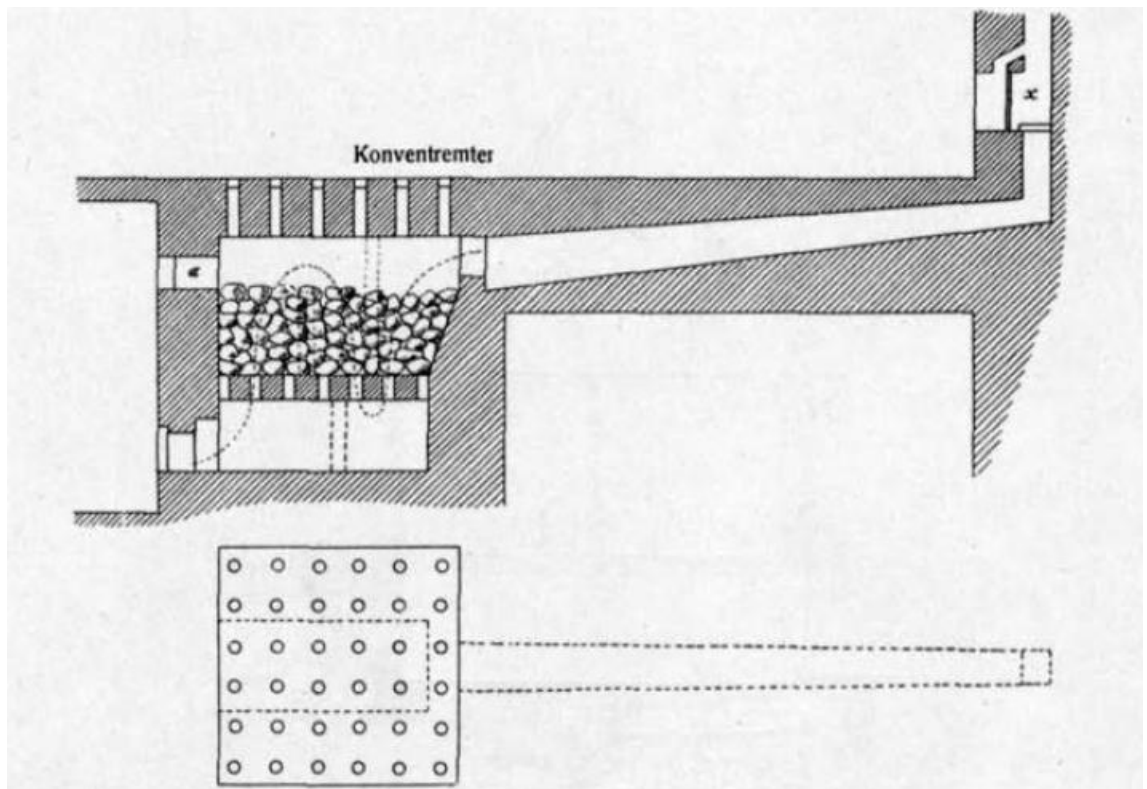

Fig.4. Ritning av hypokausten i det då medeltida Marienburg, Tyskland. Nutida Malbork i Polen. Ritningen visar hur en hypokaust delvis såg ut och fungerade. Från: Fornvännen, se illustration-lista.1950.

Drawing of a hypocaust from the medieval Marienburg, Germany. The contemporary Malbork in Poland. The drawing shows partly how a hypocaust looked like but also how it used to work.

6.2. Hypokaustfynd i Skandinavien och området kring Östersjön

Hypokausten introducerades som det tidigare nämnts i Skandinavien omkring 1100-tal och användes fram till omkring 1500-tal, men det finns också ett fåtal senare exempel från en bit in på renässansen, som använts i samband med adelsbostäder. Eftersom att innovationen som tidigare nämnts spreds över Norra Europa igenom kloster och konvent hittas de flesta hypokaust lämningarna i samband med klostermiljöer men de har också funnits i andra fyndmiljöer i

området kring Östersjön som är det område författaren valt att begränsa sig till med följande jämförelser.

Kloster

Ett exempel på hypokaustfynd i samband med klostermiljö finns från St. Olofs dominikanbrödrakonvent i Skänninge som grävdes ut 2009 där det grävdes fram hela fyra varmluftsugnar. (Johansson. 2010. s. 34) Kol-14 dateringar samt delar av keramik och mynt gjorde att man kunde datera varmluftsugnarna till tidigt 1300-tal, alltså var de samtida med hypokausten från kvarteret Urmakaren.

Ugnarna som fanns här var av nedsänkta typen och fanns beläget under golvytan, ugnarna var inmurade till skift som höll upp valven som i sin tur bar upp golvet för rummen ovanför. (Johansson. 2010. s. 18f)

Kloster anläggningar är som tidigare nämnts den vanligaste fyndmiljön där man funnit de medeltida hypokausterna, i Skandinavien har man funnit hela 28 stycken i denna miljö. Flera av dessa hypokauster som exempelvis den från St. Olof konventet men också den som grävdes fram vid Vadstena kloster har funnits i samband med kök eller matsalsbyggnader (Andersson, 1961. s. 116f)

Bostadshus

Man har också funnit ett par hypokauster i samband med bostadshus, i Sverige har de bland annat funnits i samband med Vadstena respektive Tynnelsö biskopshus. Biskopshuset var precis som namnet tyder på biskopens bostad och husbyggena samt anläggandet av ugnarna lär ha varit finansierade av biskoparna själva som var bland de mest förmögna i de medeltida samhällena.

Totalt har sju hypokauster grävts fram i samband med bostadshus, två av dessa i

Sverige, två i Tyskland samt tre i Danmark.

Vadstenas biskopshus byggdes under andra delen av 1400-talet, de spåren man kunde se av hypokausten inom själva byggnaden var en plattform, under denna fanns ugnen placerad. Ugnen låg 0,8 m under rummets golv, själva golvet bars upp av tegelvalv. I plattformen fanns runda hål huggna i kalkstensplattor från vilka varmluften kunde strömma in i rummet. Rökgången som funnits under plattformen var inte bevarad vid undersökningen utan hade igenmurats. Rummet som hypokausten en gång värmt upp har tolkats som en matsal då en anslutande byggnad antagligen har varit ett kök. (Anderson. 1950. s. 183)

Borgar och Slott

Den näst vanligaste fyndmiljön där man funnit hypokauster är i samband med borgar och slott. Sammanlagt 16 hypokauster har hittats i denna miljö, sex av dessa i Sverige, en i Polen och samtliga kvarvarande nio i Danmark.

Ett exempel från Sverige är Husabys biskopsborg byggd omkring 1480. Denna ugn var av kammartyp och var försedd med stenluftuppvärmning, ovanför ugnen fanns tegelvalv som bar upp golvet till rummet ovanför. Hypokausten låg i norra delen av biskopsborgen och spred igenom inbyggda kanaler varmluft till kärnbyggnaden. (Johansson. 2010. s. 16f)

Borgen i sig fungerade som bostad, gods samt inkomst källa där biskopen drog in skatt från de gårdarna som lydde under borgherren. Under reformationen drogs borgen in till konungamakten som valde att radera den för att den inte skulle kunna utnyttjas av kungens fiender.

(<http://wadbring.com/historia/sidor/husabyborg.htm>)

Rådhus

Den sista och minst vanliga fyndmiljön där det förekommit hypokauster är i samband med rådhus, de enda fynden i Norra Europa som dokumenterats är från

norra Tyskland i städerna Lüneburg, Göttingen och Reval, men det är väldigt sannolikt att fler medeltida rådhus i Norra Europa har varit utrustade med den här sortens varmluftsugnar.

Samtliga av dessa rådhus är stora flervåningsbyggnader i sten som ännu står kvar idag.

I Rådhusen hade hypokausten en annan funktion än i de andra byggnadsmiljöerna, varmluftsugnen behövdes inte användas kontinuerligt utan användes bara i samband med att rådhuset användes. Rådhusen användes nämligen tillskillnad från de andra byggnaderna endast vid särskilda tillfällen så som rådsmöten, fester och vid andra särskilda sociala tillställningar. Vilket också innebär att ugnen krävde mindre mängder bränsle (Johansson. 2010. s. 29)

Hypokausten som finns bevarad i samband med Lüneburgs rådhus var av kammartyp konstruerad utan stenmagasin, vilket man aldrig tidigare sett hos någon av de bevarade hypokaust ugnarna. Denna ugn var minst sagt unikt då den fungerade snabbare än utan värmemagasinet, den var alltså väldigt praktiskt för att värma upp ett särskilt rum på kortare tid men värmen blev då också kortvarigare.

Lübecks rådhus äldre delar är från omkring 1250 medan Lüneburgs rådhus är något äldre från omkring 1230. Hypokaust anläggningarna var troligen samtida med sina rådhusbyggnader.

I många fall har man endast funnit fragment av de medeltida varmluftsugnarna som kalksten- eller tegelplattor med karaktäriserande stigarhål som är typiska för den medeltida hypokausten. Men det finns också ett par få undantag där ugnen funnits välbevarad, hypokausten från Urmakaren är ett av dessa ytterst unika fynd.

6.3 Sigtunas två hypokaustfynd

Hypokausten från Urmakaren var inte det första och enda varmluftsugnen av detta slag som grävts fram i Sigtuna. Under en utgrävning i början av 50-talet hittades den första hypokausten i Sigtuna intill resterna av det som varit dominikanernas brödrakonvent. Dominikanernas konvent stiftades 1237 i Sigtuna och ungefär tio år senare stod den intilliggande Maria kyrkan färdig för att invigas. Byggnaderna i undersökningsområdet där man grävde fram fragmenten av hypokausten som i samband med utgrävningen tolkats som potentiella ekonomibyggnader.

Resterna av hypokausten var inte alls lika välbevarade som fyndet från Urmakaren då det enda som återstod av varmluftsanläggningen var ett par kalkstenshällor som var försedda med runda stigarhål. Hällarna hade tidigare legat på golvet i en byggnad och igenom dem hade värmen från ugnen spridits i rummet. (Rapport: Sigtuna Dominikankonvent RAÄ 30, UP. 2009)

Någon datering av ugnen verkar inte ha varit möjlig då den var fragmentarisk men man uppskattar att den uppförts i samband med klostrets uppförande alltså under första hälften av 1200-talet. Det skiljer alltså det åtminstone 60 år från att hypokausten från dominikanerkonventet uppfördes till att byggnaden i kvarteret Urmakaren fick sin ugn.

Jonas Ros har en teori att det kan finnas kopplingar mellan konventet och hypokausten från kvarteret Urmakaren. Enligt en av hans hypoteser kan någon från konventet som räknats till den främsta samhällsklassen ha varit verksam på tomten vid den här tiden (Ros, 1991.s 147) Någon sådan koppling har dock inte bekräftats varken med hjälp av de skriftliga källorna och inte heller de materiella lämningarna. Inte heller verkar det finnas någon skriftlig källa som omnämner något byggande i kvarteret Urmakaren vilket det bör ha funnits om klostret finansierat något bygge på tomten.

Klosteret övergavs vid reformationen 1529 då kung Gustav Vasa istället lät stenarna från klostret användas för att bland annat bygga slott i Svartsjö, kanske användes delar av hypokausten också till detta bygge. (Rapport: Sigtuna Dominikankonvent RAÄ 30, UP. 2009)

7 Sigtuna under 1300-talet

Under 1200-talet var Sigtuna fortfarande en stad av betydelse både vad källmaterialet och de skriftliga källorna kan bekräfta. Dominikanerkonventet uppfördes under denna tid tillsammans med ett flertal kyrkliga inrättningar. I och med att Stockholm stiftades under senare delen av 1200-talet drogs uppmärksamheten allt mer ifrån Sigtuna. Under 1300-talets början slog den så kallade agrarkrisen till orsakad av en lågkonjunktur i jordbruket medan Europa under andra hälften chockades av digerdöden. Kriserna slog hårt på den tidigare blomstrande staden och den började allt mer att likna en bondby. Tomter slogs ihop och bebyggelsen glesnade allt mer med åren. Att bebyggelsestrukturen drastiskt förändras under denna tid kan man också läsa om i Jonas Ros avhandling som tidigare nämnts och finns i referenslistan (se Ros. 2009). Man kan också se en nedgång hos kyrkan och dominikanerkonventet i Sigtuna som påverkas delvis påverkats av pesten, då endast något enstaka nya konvent grundas av bröderna i Norden under första hälften av 1300-talet för att sedan avstanna helt under andra hälften. (Dominikansystrarna. 2012-04-04)

Sten Tesch skriver också att Sigtuna aldrig riktigt hämtade sig från krisen respektive pandemin som svepte över Europa under 1300-talet. Eftersom att kriserna slagit till så pass hårt i Sigtuna bidrog det kanske till sämre levnadsförhållanden och det var inte lika ”fint” att bo i Sigtuna längre. Kanske valde de flesta borgarna att flytta från staden för att istället bege sig av till de städer som ekonomiskt växt fram under den här tiden som exempelvis Stockholm. (Tesch. 1997)

7 Analys

Även om det finns likheter mellan hypokausten från Urmakaren och tidigare fynd är metoden samt frågeställningarna inte tillräckliga för att nå en absolut sanning. Det som jag fått fram baserat på de frågor jag kunnat besvara är endast hypoteser, med hjälp har jag haft teorier som tidigare forskare som arbetat inom området föreslagit.

Vad gäller den fyndmiljö där man grävde fram hypokausten fann jag mest likhet med ett av de representerade exemplen jag tagit upp under rubriken; ”Hypokaust fynd i Skandinavien och runt Östersjö området”. Dessutom så är min hypotes också baserad på hur Jonas Ros beskrivit hur byggnaden kan ha varit uppbyggd, vilket också stämmer bäst in på de medeltida beskrivningarna av den här sortens sten eller i detta fall trähus. Tror också på Sten Tesch teori om kungsgården kan ha någon sanning bakom sig med tanke på Skötkonungs myntverk funnits strax över gatan och eftersom för att Sigtuna museum fortfarande stödjer hypotesen. Det verkar alltså inte helt osannolikt att kungen ska haft någon form av residens på Museitomten.

7.1 Tidigare hypoteser

Jonas Ros som utförde utgrävningen säger att tomterna ändrade struktur under slutet av 1200-talet då skulle betyda att ägandet på tomten också förändrades, vilket skulle innebära att det inte längre tillhörde konungamakten. Han har dock ingen aning om vem som kan ha brukat hypokausten och vilken slags byggnad det tillhört. Ros refererar till det allra första hypokaustfyndet som grävdes fram också i Sigtuna intill Dominikanerkonventet vid Maria kyrkan och har en teori

om att det har kunnat tillhöra någon med hög position därifrån som hade sin bostad på tomten. Andra möjligheter som han tar upp i mejlet är att det skulle kunna ha varit ett gilleshus eller att det tillhört ett badhus (Intervju: Ros, 2012-03-18)

Att det skulle kunna röra sig om ett badhus tvivlar jag starkt på då den medeltida hypokausten som tidigare nämnts inte hade samma princip som den antika. Inte ett enda av de medeltida hypokaustfynden i Norra Europa funnits i samband med badhus. Dock så finns det belägg att man fortsatte att använda hypokauster i samband med badhus även efter Roms fall i Bysans under tidig medeltid (Johansson, 2010. s. 23f)

Skulle denna hypotes om ett badhus mot all förmodan stämma skulle det vara en minst sagt unik fyndmiljö för de medeltida hypokausterna. Det var där emot en vanlig att bygga varmluftsugnar i samband med badhus under antiken.

Den tidigare museichefen av Sigtuna Museum samt arkeologen Sten Tesch har en teori om att byggnaden skulle kunna ha varit ett rådhus, dessutom så har han skrivit om ett potentiellt torg på Museitomten i en avhandling. Detta torg ska det dock inte finnas några arkeologiska belägg för enligt Jonas Ros, han påpekar dock att byggnaden har stått precis intill Lilla Torget. (Ros, 2001, s. 46)

7.2 Hypokaustens okända byggnad - Diskussion

Det enda vi säkert vet om byggnaden är att det hade ett exklusivt tegelgolv och att den/de som hade uppförde huset hade råd och att bygga samt bruka en hypokaust. Som tidigare nämns i texten hittades en del hypokauster i samband med bostadshus i form av biskopshus. Sigtuna omnämns som biskopssäte 1070-1120, biskopsätet ska dock sedan ha flyttat till Gamla Uppsala år 1164. (<http://wadbring.com/historia/sidor/sigtuna.ht>)

Jag tycker att det verkar ganska osannolikt att en biskop under 1300-talet fortfarande

skulle ha bott och varit aktiv i centrala Sigtuna mer än ett och ett halvt århundrade efter att sätet flyttat, dessutom så bör en sådan händelse ha lämnat skriftiga källor efter sig vilket det i detta fall inte finns. Därför utesluter jag att byggnaden skulle ha varit ett biskopshus.

Intill de tomterna där hypokausten och det okända huset byggdes ska det troligen ha funnits ett torg. Det var den vanligaste platsen i de medeltida städerna för att bygga rådhus, då man hade bästa möjliga översikt för att kontrollera handeln.

Rådhusbyggnaden satte igång i Sverige under slutet av 1200-talet samt början av 1300-talet.

Exempel på städer som under denna tid fick sina första ledande rådmän är Uppsala, Lindköping och Västerås. Även om man räknar med att det fanns rådhusbyggnader kring sekelskiftet finns det ytterst få skriftliga belägg som omnämner dem, kanske var Sigtuna en av de städer som fick sina rådhusbyggnader under denna tid

De senmedeltida rådhusen var stora tvåvåningshus oftast byggda i trä, själva rådhusalen var oftast belägen på andra våningen. (Gustin. 2010. s.4-6)

Detta kan även ha varit fallet med byggnaden från kvarteret Urmakaren då byggnader med tillhörande hypokauster var flervåningshus eftersom att endast den sortens hus hade behov av varmluftsuppvärmning. För envåningshus och mindre byggnader räckte det oftast i med att man hade en central härd i huset, vilket var vanligt under tidig medeltid. Senare införskaffade man även enklare ugnar som stod intill väggen istället för centralt i bostaden.

7.3 Potentiella motsättningar

Enligt ett diplom från 1298 står det att det hölls ting vid Sankt: Pers kyrka i Sigtuna, tingen som kallas mot hölls antagligen utomhus då de skulle hållas på en gammal tingsplats (Ros, 2001, s. 152) Hur pass länge platsen utanför St. Pers kyrka ska ha haft sin funktion som tingsplats nämns inte i de skriftliga källorna, inte heller när man ska ha börjat använda området kring kyrkan som tingsplats.

Vad för slags ting som skulle ha försegott är även okänt trots detta tror Ros ändå att det rört sig om ett storting eller moot (Intervju: Ros, 20.03.2012)

Jag anser dock att hypotesen känns otillräcklig då det kunnat röra sig om vilket slags ting som helst, vilket inte verkar framkomma i diplommet. Större ting bör visserligen ha hållits utomhus men stadsrådet höll sig antagligen till någon byggnad som exempelvis en rådhusbyggand.

Sten Tesch har precis som jag haft en hypotes att det skulle kunna ha varit ett rådhus som ska ha funnits på tomten och därför också ha brukat hypokausten, om denna hypotes skulle vara sann är det fortfarande ett mysterium om varför byggnaden revs och hypokausten grävdes ned för att glömmas bort.

Det ska också omtalas om att St. Nikolai kyrkan ska ha haft funktion som rådhus ett par århundraden efteråt. 1616 restes ett trätorn på kyrkan och samtidigt började kyrkan användas som rådhus. Det finns teorier om att kyrkan ska ha fungerat som rådhus även under 1500-tal men inga skriftliga belägg finns som bekräftar detta. (Ros. 2001.s. 175) Byggnaden kan enligt min teori ha varit en rådhusbyggand där borgerskapet hade sina stadsråd och där de för första gången kunde påverka stadens politik som tidigare dominerats av konungamakten respektive kyrkan.

Under första delen av 1700-talet byggdes också ett rådhus vid Stora Torget i Sigtuna som ännu finns bevarat idag. Rådhuset används fortfarande till att hålla borgerliga vigslar.

9. Slutdiskussion

Min hypotes som jag slutligen har kommit fram till är att byggnaden som Sigtunas hypokaust tillhörde kan ha varit ett rådhus. Som tidigare nämnts i denna text har endast ett par enstaka fynd av de medeltida hypokausterna funnits i samband med rådhusbyggnader. Ingen av dessa fynd är från inom Skandinavien men baserat på vad jag tidigare redovisat i texten är det fortfarande den hypotesen som är mest rimlig.

Det som skulle indikera till att stödja min teori är att byggnaden stod strax intill det torg som fanns på museitomten efter det att den potentiella biskopskyrkan rivits och kyrkogården stenlagts samt inte långt ifrån Lilla torget som kan ha varit en del av ett större torg under 1300-talet.

Torgen var den platsen i staden där de högre samhällskikten utövade sin makt monopol igenom att hålla koll på handeln och stadens invånare.

Placeringen skulle därför kunnat vara den ultimata platsen för att under högmedeltiden uppföra en tillfällig rådhusbyggnad. Byggnaden låg också väldigt centralt i staden och vid slutet av Stora gatan som också präglades av handel. Ett exempel är i Stockholm där rådhuset (eller Rådstugan som den kallades) fanns beläget i den centrala delen av staden vid Stor Torget i Gamla Stan. Detta rådhus eller rådstuga uppfördes under första hälften av 1300-talet, vilket gör det ungefär samtida med en potentiell rådhusbyggnad i Sigtuna (Gustin.2010. s.5)

Byggnaden och hypokausten ska dessutom ha varit placerad på en del av den tidigare kyrkogården vilket innebär att det tidigare varit en historisk plats av betydelse. Detta hade tidigare varit ett krav för att man skulle kunna ha en slags tingsplats enligt äldre traditioner. Delar av den potentiella biskopskyrkan som tidigare fanns på Museitomten hade troligen också använts när man byggde hypokausten, vilket kanske också gav ugnen ett särskilt symboliskt värde.

Eftersom att inget ytterligare fyndmaterial som säkert kunde kopplas till hypokausten fanns under utgrävningen samt att det inte verkar finnas bevarade skriftliga källor som rör byggnaden som stod på tomten på denna tid kan vi inte veta säkert vad för byggnad som fanns i kvarteret Urmakaren under 1300-talet och därför inte heller vem som brukade varmluftsugnen. Det vi kan säkerligen bekräfta är att den hade ett haft behov av en hypokaust, samt att byggnaden haft fler våningar och att få parter i samhället hade råd att underhålla ugnen vilket innebär att ägaren respektive uppföraren måste varit förmögen.

Att ugnen för sista gången användes omkring mitten av 1300-talet tolkar jag som en potentiell effekt av den ekonomiska krisen som rådde i Europa under samma tid som också digerdöden härjade. Kanske blev den personen respektive gruppen som nu brukade byggnaden i Sigtuna påverkad av de svåra tiderna och

aktiviteterna som utfördes i byggnaden fick ett slut medan hypokausten också togs ur bruk samt grävdes ned och lämnades till eftervärlden.

Ska poängtera att min teori kring ett potentiellt rådhus endast är en hypotes, utifrån de argument jag presenterat i denna text. En hypotes är också det enda som är möjligt att få fram utan skriftliga källor och daterbart fyndmaterial som kan berätta för oss exakt vad det varit för byggnad.

10. Sammanfattning

Under utgrävningen av kvarteret Urmakaren 1 och 2 i Sigtuna fann arkeologerna att undersökningsområdet haft en konstant stratigrafi från omkring tiden då staden anlades omkring 970 till slutet av 1200-talet då den gamla tomtstrukturen bröts och en hypokaust och dess okända tillhörande byggnad byggdes på tomten. En hypokaust är en slags varmluftsugn som fungerade ungefär som ett värme element gör idag, den spred varmluft och kunde även värma upp flervåningshus med hjälp av ledningar i väggarna.

Troligvis finns det kopplingar mellan museitomten och undersökningsområdet då de haft gemensamma brukare baserat på fynden under både tidig samt hög medeltid.

Museitomten bestod under början av 1000-talet troligtvis av en kungsgård som ägdes av kung Olof Skötkonung som hade sitt myntverk i kvarteret Urmakaren. Biskopen tog sedan över ägandet av museitomten under mitten av 1000-talet för att bygga sin potentiella stenkyrka, ett knappt århundrade efteråt flyttas biskopsätet till gamla Uppsala och borgerskapet tar över ägandet av tomten, kanske involverade detta ägande även tomten i där hypokausten grävdes fram

Hypokausten termoluminescens daterades till 1360 +/- 60 och datumet angav då sista datumet som ugnen användes. Det är möjligt att ugnen och byggnaden den tillhört slutade användas pga. den agrara krisen samt pesten som skakade Europa under första respektive andra delen av 1300-talet. Att krisen respektive pandemin kan ha slagit hårt på Sigtuna bekräftas inte minst av den medeltida byggnadsstrukturen som verkar ha blivit allt glesare, då staden allt mer börjat likna en bondby det är därför inte helt osannolikt att staden tagit stryk. Min hypotes är att byggnaden skulle kunna ha varit en rådhusbyggnad då den fanns strax intill Lilla Torget som låg centralt i staden samt eventuellt intill det stora torget som antagligen kan ha funnits på museitomten under samma tid. Det var vanligt att bygga sina rådhus i de centrala delarna medeltida städerna där man kunde kontrollera torghandeln samt handel och hantverksbodarna som fanns längst Stora gatan. Byggnaden och dess tillhörande hypokaust byggdes dessutom på en del av en gammal kyrkogård vilket gör att det varit en äldre plats av betydelse, vilket också var ett av kraven för att man tidigare skulle haft sina rådsmöten under tidig medeltid.

11. Litteraturlista:

Litteratur:

- Anderson, I. 1950. Smärre Meddelanden- Ett a propos till fyndet av en varmlufsuugn i det s.k. biskopshuset i Vadstena. s.184-184. *Fornvännen*.
- Andersson, I. 1961. Varmlufsuignar i Vadstenakloster. s. 116-117 *Fornvännen*.

- Edberg, R. 2005/2008. *Kungligt dubbelliv för tusen år sedan – eller vem var Erik segersäll, Sigtunas grundare?* s.9-11 Sigtuna Museum. Sigtuna.
- Gustin, I. 2007. *Stora Torget i Lindköping.* s. 5-7. Linköpings stad och Kommun
Östergötlands län.
- Johansson, N. 2010. *Eldens arkitektur. En studie av de medeltida varmluftsugnarna och deras betydelse.* s. 16- 46 Uppsala Universitet. Uppsala.
- Malmer, B, Ros, J, Tesch, S. 1991. *Kung Olofs mynthus i kvarteret Urmakaren, Sigtuna.* s. 5-8. Sigtuna museers skriftserie. Stockholm.
- Ros, J. 2001. *SIGTUNA- Staden, kyrkorna och den kyrkliga organisationen.* S.46-72, 93, 152,175. Uppsala Universitet Department of archaeology and ancient history. Uppsala.
- Ros, J. 2009. *Stad och gård- Sigtuna under sen vikingatid och tidig medeltid.* S. 138-190, 197. Uppsala Universitet Department of archaeology and ancient history. Uppsala.
- Tesch, S. m.fl. 1992. *Sigtuna Anno 1000.* s. 16-17. Sigtuna Museer. Sigtuna.
- Tesch, S. 2007. *Kungen, Kristus och Sigtuna platsen där människor och guld möttes.* s. 7-18 Sigtuna.

Rapporter:

- Rapport Arkeologisk forskningsundersökning. 2007. Sigtuna Dominikankonvent RAÄ 30, UP.

Muntliga källor:

Arkeolog. Ros. J. 2012: muntl. E-mail. [20.03.2012]

Digitala källor:

- Bengt Wedbring. <http://wadbring.com/historia/sidor/sigtuna.htm>, [2012-03-13]
- Bengt Wedbring. <http://wadbring.com/historia/sidor/husabyborg.htm> [2012-04-20]
- Upplands-Bro Kulturhistoriska Forskningsinstitut, <http://www.ukforsk.se/bok0/tesc1187.htm> [2012-03-22]
- Dominikansystrarna. <http://www.dominikansystrarna.se/download.do?ug=Administrator&f=predordp.ot.pdf> [2012-04-04]

Illustrationer:

- Fig.1 Foto av Alexandra Book. Sigtuna. [2012-04-05]
- Fig.2: Sigtuna Museums Undersöknings Verksamhet (SMUV), Rapport Sammanställning, [2009-02-19]
- Fig. 3 Stad och Gård – Sigtuna under sen vikingatid och tidig medeltid, 2009. s. 45. Uppsala Universitet Department of archaeology and ancient history.
- Fig.4 Fornvännen. Anderson. I. 1950. Smärre Meddelanden- Ett a propos till fyndet av en varmlufssugn i det s.k. biskopshuset i Vadstena.